

KÖNYVJELZŐ

BUDAPESTI HÉTKÖZNAPOK – ÜNNEPÉLYESEN

Gyáni G (1995) *Hétköznapi Budapest. Nagyvárosi élet a századfordulón*
„A város arcai” (sor.szerk.) Török Gy., Városháza, Budapest.

A település- és tértudományok gyarapodó feltárásai igen sokat köszönhetnek a helytörténeti bűvárlatoknak, s főként a modern történettudomány visszatekintő elemzéseinek, a levéltári és hagyatéki elemzéseknek, a család- és társadalomtörténeti összefüggéseket megrajzoló historikus közelítéseknek, valamint a szociológiai, kultúrantropológiai, városi néprajzi kutatásoknak. Gyáni Gábor *Hétköznapi Budapest* című kötete, amelyet a pesti városháza „A város arcai” sorozatában adott ki, ismét – mint Gyáni előző kötetei olvastán – hálára kötelezi a szakembert és a hétköznapi olvasót egyaránt. Munkája, mely korábbi írásai, a századforduló Budapestjének nyomortelepi, munkáskörnyezeti, cselédség-históriai és térfelfogási elemzései, majd a polgári enteriőr, a városi életmód és életstílus, a női munka és a lakókörnyezet sajátosságainak feltárását követően most a hétköznapi élet jelenségei felé fordul, kiemelkedően hasznos forrásanyag, egyúttal élvezetes olvasmány is. A szerző kutatói következetessége miatt nem keletkezik az olvasóban olyan igény, hogy magáról az elemzés mikéntjéről és tudományos alaposágáról előzetes magyarázatot vagy utólagos indoklást kapjon – az új narratív

történetfelfogás indokoltsága már az első oldalakon világossá válik, sőt a Braudel iskolateremtő kutatásait követő történész-nemzedék teljesítménye egyre komolyabb eredményekkel bizonyítja a társadalmi történések rekonstruálására törekvés nemes szándékait. Gyáni a strukturalista-kvantitatív történetírás helyett a társadalomtörténész kíváncsiságával mélyül el a múlt társadalmi világában, értelmezési kísérleteket tesz az egyes jelenségek minőségének körülírására, de végül is tudatosan meghagyja az olvasónak azt a szabadságát, hogy maga értelmezze, maga lássa el többletjelentéssel a társadalmi tényeket, maga keltse életre az elveszettnek hitt világ valódi dimenzióit.

A kötet (a szerző önjellemzésében is) egy adott korszak „panorámaszerű” bemutatására vállalkozik, nyíltan beszélve a források hiányosságairól, a hamis jelentéstudajdonítás veszélyeiről, a múltbeli dolgok kutatásának látszólagos „haszontalanságáról”. A múlt század végi és e század eleji Budapest hétköznapi életmódtípusainak képsoraival olyasfajta invitációra vállalkozik, amelyet a jól ismert *Klősz*-fotók nézetegetése közben tapasztalhat az olvasó. A polgári társadalom térbeli reprezentációja

olyan *intim* módon kerül elénk könyve oldalairól, olyan ünnepélyes tartalmaiban világosodik meg, mint amikor a régi fotók eseményei közé odaképzeltük, odagondoljuk magunkat, átélve a térbeli környezet sugallta bensőséges banalitásokat, a térbeli mozgás földszintességét, a fotósra bámészködő hétköznapi emberek érzéseit és kíváncsiságát, a mainál sokkalta emberléptékűbb környezet sugárzását, a kor életérzéseit és a mindennapi történelem mikroeseményeit. Nem mintha Gyáni regényt akarna írni, de – mint azt Braudeltől idézi – „a mindennapok azokból az apró tényekből állnak, amelyek időben és térben alig hagynak magukról nyomot, (...) ám sohasem közömbös az a mód, ahogyan a különböző szinteken esznek, öltözködnek és laknak az emberek. Az ilyen pillanatképek olyan ellentéteket, különbözőségeket jelentenek az egyes társadalmak között, amelyek nem mindig felületesek. Szórakoztató játék ez...”. S valóban, a játékos képzeletet a hétköznapi múlt roppant hiányos nyomaiból fennmaradt mozaikkockáinak összeállítására használó *történelmi attitűd* maga sem tud kiszakadni abból a kulturális folytonosságból, amely a hagyománytudat és az érzékenység határán megmaradt, a múlt elemzőjét pedig annak eszközévé teszi, hogy az elmúlt korok öntudatát, közérzetét *belülről* láthassuk.

Gyáni abból indul ki, amit a nagyvárosi létről, a nagyvárosi ember marginális pozíciójáról és idegenségérzetéről *Georg Simmel* és *Alfred Schütz* írt, ám a társadalomtudományok e két vitathatatlan szakértőjének álláspontjával szemben a túlracionálizált és túltechnikizált tömegtársadalomban lelkileg fásulttá vált embereket nem mint egy személytelen piac termékeit

szemléli, hanem épp ellenkezőleg, pontosan azokra a társadalmi életmódelemekre koncentrál, amelyek a mindennapi lét formális és szubjektíve átélhető tartalmait, az életstílus, az életcélok és a lelki beállítódás korszakosan jellemző sajátosságait testesítik meg. Az érdeklő a szerzőt, mit gondoltak egymásról, hogyan éltek a mindennapokban, milyen értékeket preferáltak, milyen célokat és eszményeket, divatokat és szokástartalmakat sajátítottak el, mit fogadtak be és miként különítették el a köz- és a magánszféra vizuálisan is hozzáférhető tereit. Gyáni a viselkedés polgári kódjait, a személyes és a személytelen köztér gyakorlati tartalmait, a csoportidentitások szimbólumait, a magánélet és a nyilvános magatartásformák jelentésségét vizsgálja olyan „szimpla” hétköznapi adatok alapján, amilyenek a hagyatéki leltárak, a házassági szerződések, a válási peranyagok, az öngyilkossági statisztikák, a lakásalaprajzok, bérlőlajstromok, fővárosi közgyűlési jegyzőkönyvek. Ezek a források pusztán kvalitatív feldolgozás esetén holt és unalmas „történet” állnának össze – azaz hogy épp a történelem, az emberekkel megesett dolgok, az életüket jellemző egyediségek, a histeria voltaképpen legfőbb hordozója veszne el. Gyáni pedig ezekből rekonstruálja számunkra az életes sorsokat, a társadalmi érintkezés szabályait, a szatócskodás történelmi fejlődésútját, a polgári bérpaloták lakóinak belterjes világát, a társadalmi feltűnés és eltűnés akkoriban szokásos módjait, a patriarchális kis- és nagypolgári, értelmiségi és arisztokrata házasságok feltételrendszerét, a „kalapos dámák” vásárlási szokásait és a telefonhírmondó-hálózat kommunikációs prehistóriáját.

A hétköznapi Budapest Gyáni kötetében

a pénz, a siker és a boldogság, a ráció és a kalkulatív értékek, a mások elleni harc kímeletlensége, az életmód és a viseletek, a nyelv és a foglalkozási szerepazonosság közéletben megjelenő formáinak gyűjtőhelyeként jelenik meg. A századvégtől a második világháborúig ívelő történeti képen ez a fővárosi világ a maga – olykor szánnivalóan merev szabályaival, máskor pedig „blazirt és link” mivoltában – olyasféle ellentmondások lelőhelyeként tárul elénk, amelyhez igazodni korántsem lehetett könnyű, s különösen gyötrelmes lehetett a rohamtempóban növekvő főváros eltérő kultúrájú, etnikus és vallási tradíciókat megőrizni próbáló, mégis a nagyvárosi asszimilációnak alárendelődő tömegei számára. A mai könyvolvasó, s főként a múlt historikus földolgozása iránt érdeklődő korántsem érzi magától távolinak ezt a sokarcú világvárosiságot, hiszen mind a fővárosi építkezés, mind egyes kerületek „hamisítatlan” térbeli azonossága, mind pedig a még e korszakról emlékeket őrző generációk kontinuos léte miatt oly ismerős, hogy elegendő egy fénykép, egy lakótömb vázlatos rajza vagy egy házasságlevél, s máris életképszerűen megelevenedik az egykori Budapest a maiban.

A város arcainak, a századforduló polgári és üzleti világának körképe, a telefon, a rádió, a női és férfi polgári viseletek, a nagyáruházak és a bazárok kialakulása, a test kultuszának és a lakáshasználatnak leírása olyan érzékletes Gyáni interpretációjában, hogy az olvasót a mai mindenna-

piságok silányságának átérzése kísérte. A szerző nem fogalmazza meg, de sorai közt az az üzenet rejlik, hogy nemcsak elődeink életmódja, értéktudata, szokásjogi és gazdasági racionalitások által behatárolt életvezetési elvei szolgálnak saját életünk előképeiként és a múlt örökségeként, de a mai városi társadalmak hétköznapijai ugyanilyen üzeneteket hordoznak majd a jövő nemzedékei számára. Ezt a belső kontrollt, mai létünk historikus és morális megindokolhatóságát kellő távolságtartással és önfelegyelemmel szemlélni már a mi saját feladatunk volna. Gyáni ahhoz segít hozzá bennünket, hogy e distancia révén párhuzamosságokat keressünk elődeink és jelenünk kontinuos elemei, normái, életvezetési felfogásai, lehetőségei és örökségei között. S van ebben a rejtett „figyelmeztetésben” valami abból az ünnepléységből, amit nem a századforduló házassági fotói, épülethomlokzatai, pazar passzázssai, szalonjai és nyelvi cikornyái sugallnak, hanem épp a világvárosi életvitelben még megmaradt intim eleganciák tesznek lehetővé. A lehetőségek társadalomföldrajzi tere, szociológiai együttese, szociálpszichológiai tartalmai pedig vaskos gyökerekkel kapaszkodnak a húszadik század hétköznapiságába, Budapest norma-felmutató és polgári hagyományokat teremtő, sőt azokat tartósfító históriájába.

Köszönet a szerzőnek, amiért e história egy jellegzetes korszakára ablakot nyitott számunkra.

A. Gergely András